

Ivan Očak, Gorkić — život, rad i pogibija. Prilog biografiji. Zagreb : Globus, 1988. 398 strani.

Dr. Ivan Očak, sedaj znanstveni svetnik na Zavodu za hrvatsko zgodovino pri Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu, je po spletu življenjskih okoliščin doktoriral in več kot dvajset let predaval zgodovino Jugoslavije na katedri za zgodovino Južnih in Zahodnih Slovanov Zgodovinske fakultete Univerze »Lomonosov« v Moskvi. Bibliografija Ivana Očaka obsega prek sto znanstvenih del, ki so izšla v Sovjetski zvezi, Poljski, Bolgariji in Jugoslaviji; njegova najbolj poznana dela so: Jugoslaveni u Oktobru (izdano v Moskvi in Beogradu); U borbi za ideje Oktobra. Povratnici iz Sovjetske Rusije 1918—1921 (Zagreb 1976); Vojnik revolucije. Životni i borbeni put Vladimira Copića (Zagreb 1980); Krleža — Partija. Miroslav Krleža u radničkom i komunističkom pokretu 1917—1941 (Zagreb 1982); Braća Cvijići (Zagreb 1982); Jugoslavenska emigracija iz Amerike u Sovjetskom Savezu (Zagreb 1985).

Ze iz zgoraj navedenih naslovov je moč razbrati, da se je Ivan Očak problemsko usmeril v proučevanje vpliva Oktobra na razvoj delavskega in komunističnega gibanja v Jugoslaviji med obema vojnama, kot tudi na življenjske usode protagonistov tega gibanja, ki so še do nedavnega bili označeni kot »izdajalci« v vrstah jugoslovankega in mednarodnega komunističnega gibanja in ki so izginili v stalinskih čistkah v drugi polovici tridesetih let. Tudi najnovejše Očakovo delo o Milanu Gorkiću je iz tega problemskega sklopa. Očak je v uvodu zapisal, da je Milan Gorkić, »najbolj kontroverzna oseba v zgodovini Komunistične partije Jugoslavije«. »Njegova revolucionarna dejavnost je interesantna ne samo zaradi tega, ker je 1937. leta izginil v stalinskih čistkah v Sovjetski zvezi, temveč predvsem zato, ker je bil dolgo vrsto let oporekan in obtožen za mnoge zgrešenosti v KPJ, in sicer kot 'izdajalec', 'buharinovec' in 'agent tujih obveščevalnih služb'. Sele po XX. kongresu KP Sovjetske zveze leta 1956, na katerem je bil razkrinkan kult stalizma ter obenem rehabilitirano Gorkičevo delovanje, se je tudi pri nas začelo pisati o njem.«

Avtor obravnava življenje in delo Milana Gorkića v petih poglavjih. V prvem poglavju (Početak revolucionarnog puta) opisuje mladostna leta Milana Gorkića (s pravim imenom Josip Čižinsky, rojenega 19. februarja 1904 v Sarajevu, v delavski družini čeških priseljencev; pri tem poudarja, da Gorkičeva zgodnja usmeritev v revolucionarno dejavnost ni slučajna, saj je družina Čižinsky živela (kot druge delavske družine) v težkih socialnih razmerah, pa tudi Gorkičev oče je aktivno sodeloval v sindikalnem in socialdemokratskem gibanju (bil je delavski poverjenik). Družina se je leta 1910 preselila iz Sarajeva v Bosanski Brod, kjer je Josip obiskoval in zaključil nižjo in višjo ljudsko (osnovno) šolo ter s šolskim letom 1918/19 nadaljeval šolanje na Trgovski akademiji v Sarajevu. Tu se aktivno vključuje v revolucionarno gibanje SKOJ in KPJ v Bosni in Hercegovini; zaradi partijskega dela je poleti 1921. leta izključen iz šole, aretiran ter zaprt v sarajevskem okrožnem zaporu šest mesecev. Po prihodu iz zapora je Gorkić v letih 1922 in 1923 sodeloval pri glasilu Neodvisnih delavskih sindikatov v Sarajevu »Radničko jedinstvo«. Piše o najaktualnejših mednarodnih političnih problemih. Iz tega obdobja je posebej zanimiv njegov članek »Jedinstveni front u svetu i kod nas« (12. maj 1922), kjer se zavzema za enotnost proletariata v boju proti kapitalu. Gorkičevo delo policija skrbno spremlja in planira ponoven odvzem njegove prostosti. V takšnih okoliščinah se Josip odloči za ilegalni odhod v emigracijo (9. maja 1923), v Moskvo.

Drugi del Očakove knjige nosi naslov U centru međunarodnog radničkog, komunističkog i omladinskog pokreta. V tem poglavju spremljamo aktivnosti Milana Gorkića v obdobju od leta 1923 do 1932. V Moskvi Gorkić študira na Fakulteti družbenih ved — na ekonomskem oddelku — ter obenem dela kot referent v propagandnem oddelku kominterne. V biografskem vprašalniku leta 1931 navaja, da govori in piše rusko, srbsko, češko, nemško in angleško, da govori francosko, razume bolgarsko in zna pomalo italijansko. V kominterni so takoj opazili in začeli koristiti Gorkičeve organizacijske in publicistične sposobnosti: z dvajsetimi leti postane član Izvršnega komiteja Komunistične mladinske internacionale (1924), štiri leta kasneje njen sekretar; v letih 1924—1928 je tudi član Izvršnega komiteja Sportinterne (Rdeče športne internacionale). Kljub mednarodnim obveznostim, poudarja Očak, je Gorkić neposredno povezan z dejavnostjo KPJ in SKOJ; to ni slučajno, saj je bil že leta 1919 izbran za člana Mestnega komiteja SKOJ za Sarajevo in sprejet v SDSJ(k), v letu 1921 je izbran za sekretarja MK SKOJ za Sarajevo in za sekretarja OK SKOJ za Bosno in Hercegovino, v juliju 1922 sodeluje kot delegat bosanske partijske organizacije na Prvi konferenci KPJ na Dunaju, prav tako tudi na Drugi konferenci KPJ na Dunaju — maja 1923, kjer je sklenjeno, da se Josip Čižinsky pošlje na študije v Moskvo. V letu 1928 se Gorkičevo delo ponovno čvrsto navezuje na dejavnost KPJ; aprila sodeluje na posvetovanju IK KI s predstavniki KPJ v Moskvi, kjer so obsodili frakcionaške prepire v KPJ ter sprejeli »Odrpito pismo IK KI članom KPJ«, v novembru pa sodeluje kot delegat Komunistične mladinske internacionale na IV. kongresu KPJ v Dresdenu; tu je izvoljen

za člana CK KPJ in člana politbiroja CK KPJ. Mednarodno aktivnost Gorkić nadaljuje v letih 1930—1932 tudi kot inštruktor KI. V tem obdobju stalno živi v Moskvi, s prekinitevami, ko ga je kominterna pošiljala izven Sovjetske zveze.

V tretjem delu — Na čelu Komunističke partije Jugoslavije (1932—1936) — Očak opisuje in analizira proces Gorkićevega prihoda na vodilno mesto v partiji. Že na IV. kongresu KPJ je Gorkić oster zagovornik »novega kurza«, v čigar temelje so bili vgrajeni antifrakcijsko stališe in stalinsko pojmovan pojem »monolitne enotnosti«; to mu je prineslo tudi prva jugoslovanska neprijateljstva in nestrpnosti, kar ga bo spremljalo tudi po smrti, čeprav ni bilo malo tistih partijskih aktivistov, ki so njegov doprinos in vrednosti zelo cenili. V juniju 1932 je imenoval IK KI novo vodstvo KPJ (Milan Gorkić, Vladimir Čopić, Blagoje Parović), imenovano tudi Začasno vodstvo (Privremeno rukovodstvo), katerega sedež je bil občasno v Berlinu, Münchnu in na Dunaju. Pred novo vodstvo je bila postavljena resna naloga — organizacijska utrditev KPJ v državi in povrnitev zaupanja članstva KPJ do novega vodstva; pri tem ne gre prezreti, da je bila partija po proglasitvi šestojanuarske diktature zdesetkana — »v obdobju od 1929. do 1933. leta je delo Partije povsem zamrlo« (Tito). V letih 1933—1934 je novemu vodstvu KPJ (po odloku KI je dobilo v začetku 1934 ime Centralni komite) uspelo vzpostaviti redne zveze z organizacijami v domovini ter je prek delegatov pomagalo v procesu njihove obnove. V tem času se je povečalo število članov KPJ od 300 (v letu 1932) na 1400 (v oktobru 1934). Očak nam podrobno opisuje in analizira Gorkićevo vlogo pri intenzivnem in težkem delu konsolidacije KPJ, tako v državi kot tudi v emigraciji, kjer se je v glavnem nahajal celoten vodilni kader. V tem smislu Gorkić izda direktivo o organizaciji Zemaljskog biroja KPJ, imenovanega Zembilja, operativnega biroja CK KPJ v državi (junija 1935). V tem letu Gorkić aktivno sodeluje na Splitskem plenumu (junija) ter na VII. kongresu KI (avgusta). Pri tem pisec poudarja Gorkićev doprinos k oblikovanju in realizaciji politike ljudske fronte v Jugoslaviji in spremembi stališča KPJ do jugoslovanske državne skupnosti (zaradi naraščajoče fašistične nevarnosti je rešitev jugoslovanskega vprašanja v jugoslovanski federaciji in ne v razbitju Jugoslavije); to je potrebno posebej poudariti zato, ker Gorkićeva izginitev s partijske scene ni rezultat potrebe po menjanju generalne partijske linije. Še več, Gorkić je bil eden najpomembnejših protagonistov politične spremembe k ljudski fronti; izginil je kasneje, ko je bila sprememba že izvršena in nova politična linija stabilizirana. V tem poglavju avtor obdela tudi sodelovanje med Gorkićem in Titom; na podlagi dokumentov ugotavlja, da je bilo njuno sodelovanje izrazito delovno in korektno.

V četrtem delu, Čižinsky Gorkić — generalni sekretar CK KPJ (1936—1937), pisec obravnava Gorkića v vlogi generalnega sekretarja CK KPJ, za katero ga imenuje kominterna 9. septembra 1936, člani politbiroja CK KPJ pa so postali — Tito, Žujević, Čolaković in Leskošek. Istočasno je bil sprejet tudi sklep, da Tito odide na delo v državo, medtem ko Gorkić ostane v tujini ter prenese sedež vodstva v Dunaju v Pariz. Očak v nadaljevanju analizira Gorkićevo vlogo pri ustanovitvi KP Slovenije in KP Hrvatske, pri pošiljanju prostovoljcev v Španijo ter nezgodo z ladjo »La Corse«, njegovo delo v Parizu (vrhunec politične kariere) in poslednja publicistična dela.

V petem, zadnjem delu — U žravnju staljinskih čistki — avtor opisuje Gorkićev padec, od Gorkićevega potovanja v Moskvo, na nujen poziv KI (17. julija 1937) do obsodbe Vojnega kolegija Vrhovnega sodišča Sovjetske zveze kot »sovražnika ljudstva« (1. novembra 1937). Gorkić naj bi umrl (po uradnih podatkih) 4. oktobra 1939 nekje v sibirskem taborišču. Očak pri tem poudarja, da ostaja še vedno odprto vprašanje njegovega padca in usmrčitve. Nekateri avtorji povezujejo njegov padec z aretacijo njegove soproge Beti Nikolajevne (kar je malo verjetno), drugi zaradi nekonspirativnosti in neuspeha pri prevozu jugoslovanskih španskih prostovoljcev z ladjo »La Corse« (Pero Damjanović). Bolj verjetno pa je, da je Gorkićev padec sovpadal s slabitvijo politike ljudske fronte, katere aktivni zagovornik je bil Gorkić; politika ljudske fronte je v letu 1938, predvsem pa v letu 1939 doživela težke udarce po paktu Molotov-Ribbentrop in začetku sovjetsko-finske vojne. Dr. Ivan Očak zaključuje svoje delo s sprejetjem državljske in partijske rehabilitacije s strani sovjetskih sodnih in partijskih organov, aprila in junija 1956.

Tito je v Predgovoru k svojim Izbranim delom zapisal — »v zvezi z insceniranimi procesi proti starim revolucionarjem v Sovjetski zvezi smo sprejemali takšne interpretacije, kakršne so nam dajali uradni sovjetski organi. Tedaj so v Staljinovih čistkah izginili tudi mnogi jugoslovanski komunisti, ki so celo življenje posvetili revoluciji. Mi moramo te ljudi do konca rehabilitirati in njihove dosedanje enostranske ali netočne ocene popraviti... Kajti čisto jasno je, da Gorkić ni bil nikakršen tuji vohun, kot je obtožen.« Lahko trdimo, da Očakovo delo na podlagi uporabljenih jugoslovanskih in sovjetskih arhivskih dokumentov popravlja enostransko in netočno oceno o Milanu Gorkiću. Še več, delo daleč presega biografijo v ožjem smislu besede kot tudi prispevek k objektivni politični rehabilitaciji Milana Gorkića, kajti avtor Gorkića obravnava v evropskem prostoru in času dvajsetih in tridesetih let, ter na ta način

odkriva zapletenost mehanizmov v delovanju KPJ in njenem odnosu do kominterne, kot tudi obratno, odvisnosti KPJ od kominternskih direktiv.

Očakovo delo je opremljeno s fotografskim gradivom, kronologijo Gorkičevega življenja in revolucionarnega delovanja ter uporabljenimi viri in literaturo, ki vključuje tudi popis njegovih del.

August Lešnik

Revolucija pod okriljem Kominterne. Izabrani spisi Milana Gorkiča. Beograd: Filip Višnjić in Književne novine, 1987. 399 strani.

V predgovoru k Izbranim spisom Milana Gorkiča je Božidar Jakšić zapisal, »naj Zbornik publicističnih del prvega človeka partije, katerega doprinos k njeni obnovi v obdobju 1932–1937 je nedvomen, doprinese k objektivnemu in treznemu ocenjevanju ne samo Gorkičeve vloge, temveč tudi mesta KPJ v zgodovinskih tokovih medvojnje jugoslovanske družbe. Izdaja Zbornika ni samo zapoznalo vračanje dolga pomembnemu akterju KPJ, temveč tudi znak, da dozoreva čas za nepristranske sodbe.«

Gorkičevo politično in publicistično delo ni niti majhno niti nepomembno. Za seboj je zapustil (pri 34 letih) dvesto del večjega in manjšega obsega; nekatera njegova dela, za katera vemo na podlagi dokumentov, da jih je napisal, do sedaj še niso odkrita. Iz obsežnega Gorkičevega dela je izdajatelj vključil v Zbornik dela, ki kažejo na širino piščevega političnega angažmaja in intelektualnega zanimanja. Izbrana dela so v Zborniku razdeljena na pet poglavij: Omladinski pokret, Mednarodne teme, Zbivanja u Jugoslaviji i zadaci KPJ, Kakav treba da bude komunista. Za revolucionarni izlaz iz krize; gre torej za tematsko in ne kronološko razdelitev.

Milan Gorkič je bil eden najplodovitejših partijskih piscev svojega časa. Njegov opus obsega na eni strani rigidne članke direktivnega značaja, objavljene predvsem v Proleteru in uradnih glasilih Kominterne, na drugi strani pa dela, v katerih prevladuje analitični pristop, npr. v člankih, objavljenih v Klasni borbi (Marksistični časopis KPJ). Analitični Gorkičev duh je prisoten predvsem v delih, ki so nastala po sprejetju politike ljudske fronte, kot tudi v delih, v katerih poskuša na teoretičen način osmisliti posamezne jugoslovanske probleme.

Izdajatelj je v Izbrane spise vključil tudi pomembno Gorkičevo knjigo Novim putevima (Pouke iz provala), izšlo 1937. leta. V njej je Gorkič iznesel vse svoje organizacijske in politične izkušnje ter začrtal poti, po katerih se bo gibal Partija v prihodnje, v novih pogojih razvoja in boja. Gorkičeva brošura, ki je izšla tik pred njegovo aretacijo, je kratak čas služila svojemu namenu, saj je bila po sklepu KI preklicana in njena uporaba prepovedana. Omenjeno delo ni zadnje Gorkičevo publicistično delo; napisal je še brošuro Za slobodu i pobjedu naroda. Ker je bil Gorkič aretiran v času tiskanja, so brošuro uničili v tisku. Podatke o brošuri je tako moč razbrati samo iz najave v časopisu Proleter, v kateri je rečeno, da najnovejše Gorkičevo delo obravnava »najvažnejše probleme ljudske fronte v Jugoslaviji... ter pojasnjuje stališče komunistov do najvažnejših političnih vprašanj«.

Z Izbranimi spisi ter Očakovo biografijo o Milanu Gorkiču smo tako dobili pomembni deli, ki na nov način osvetljujejo vlogo in pomen Milana Gorkiča in dejavnost partije v obdobju dvajsetih in tridesetih let. Mirno lahko tudi zapišemo, da obe deli pravzaprav pomenita prispevek k rehabilitaciji Milana Gorkiča pri nas ter istčasno narekujejo smiselni popravek v dosedanji zgodovini Komunistične partije Jugoslavije.

August Lešnik

Jože Pirjevec, Tito, Stalin in Zahod. Ljubljana: Delavska enotnost, 1987. 251 strani.

Jože Pirjevec, profesor na tržaški filozofski fakulteti in specialist za zgodovino 19. in 20. stoletja (»Zgodovina Rusije v 19. stoletju«, »Niccolò Tommaseo med Italijo in Slavijo«, »Tržaški vozec«), osvetljuje v svojem delu »Tito, Stalin in Zahod« informbirojevski spor z vidika zahodne diplomacije. Delo, prvotno napisano in natisnjeno v italijanščini »Tito, Stalin e l'Occidente« (1985), smo dobili v slovenskem prevodu; avtor je za knjigo prejel nagrado Kidričevega sklada za leto 1988. Slovenski prevod Pirjevčevega dela sovпада s 40-letnico spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo oziroma informbirojem, zato je prav, da se ob tem vprašamo, kaj prinaša novega v raziskovanju oziroma razumevanju kompleksnosti leta 1948, predvsem zato, ker temu problemu tudi naše zgodovinopisje zadnje čase posveča vse več pozornosti.

Pisec je delo razdelil na pet poglavij (Drsalec na ledu. Stalin in njegov mezinec. Nenačeln boj za načela. Vročje beograjsko poletje. V igro stopijo kraljice) in obrav-